

Dušková, Sáša

Listiny na trnavské statky královny Konstancie

In: Šebánek, Jindřich; Dušková, Sáša. *Výbor studií k českému diplomatáři*. Vašků, Vladimír (editor). Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1981, pp. 29-38

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121764>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

LISTINY NA TRNAVSKÉ STATKY KRÁLOVNY KONSTANCIE

O tom, že královna Konstancie, sestra uherských králů Emericha a Ondřeje a manželka českého krále Přemysla Otakara I., držela ještě jako česká královna statky na Slovensku, se dovídáme z několika listin uherského krále Bely IV. i českého krále Václava I. Jejich problematika spočívá v tom, že se vzájemně nedoplňují, nýbrž naopak české listiny stojí s listinami uherskými v přímém protikladu. Nesporně náležejí všechny do Českého diplomatáře, české v plném textu se vším příslušným diplomatickým aparátem, uherské, poněvadž jde o materiál cizí, jen ve stručném registru. A přece není možné zpracovat české listiny bez diplomatického zvládnutí také listin uherských a bez vyřešení vzájemného vztahu. Neexistuje-li dosud moderní diplomatář ať uherský či slovenský, je nasnadě, že při řešení listin uherských může snadno dojít k omylům. Připravit půdu k jejich odstranění je hlavním účelem této drobné studie.

Statky královny Konstancie se soustředily kolem města Trnavy, která podle listiny krále Bely IV. ze 16. listopadu 1244 „quondam fuit illustris regine Constantie“¹ Pulkava ve své kronice uvádí dokonce Konstancii jako zakladatelku tohoto města.² Zprávám Pulkavovým, jak známo, nelze vždy bez výhrad věřit, přece však účast královny Konstancie při budování Trnavy, ať již jde o její založení nebo jen o její nové kolonizování, nebude možné popřít. Že Trnava za života Konstanciina silně kolonizována byla, vyznívá naprosto zřetelně i z nejstaršího jejího privilegia, v němž udělil pod svou zlatou bulou roku 1238 rovněž král Bela IV. trnavským

¹ Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae* (CDH) V, 1, str. 307, Szentpétery, *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica* I, č. 791. Originál listiny má být uložen v archivu kapituly nitranské. Podle sdělení prof. dr. A. Húščavy tam však zatím nebyl nalezen.

² Na zpravu Pulkavovu upozornil již Fejér, CDH IV, 1, str. 135. Otištěna je ve FRB V, str. 137.

měšťanům různé svobody, především vynětí ze soudní pravomoci zeměpanských úředníků.³ Listině věnoval podrobný rozbor A. Húščava ve studii *Najstaršie výsady mesta Trnavy*,⁴ v níž došel k závěru, že její skladba vybočuje poněkud ze zvyklostí listin Belových. Odchytky však neuvádí ani on ani Szentpétery, jehož se dovolává,⁵ takže tomu, kdo nezná diplomatický materiál uherský, nejsou přirozeně patrné. Pro nás je nápadné jen jedno: není tu ani zmínky o české královně Konstancii, ačkoli, jak uvedeno, týž panovník o ní mluví jako o někdejší majitelce v listině vydané o šest let později, kdy již Konstancie nebyla mezi živými. Listina tato se ani Trnavy přímo netýká (není také uložena v trnavském městském archivu), neboť je určena světskému feudálovi, jemuž dosvědčuje uherský král vzájemnou směnu, při níž získal ves Parnu, kterou daroval městu Trnavě. V roce 1238 tedy Konstancie již patrně Trnavu nedržela; kdy a jakým způsobem ji pozbyla, o tom Belova listina z roku 1244 nic nepraví. Proč se o této okolnosti, pro město jistě ne bezvýznamné, nemluví v listině z roku 1238, zůstává zatím nevyřešené.

Trnava měla nepochybně ne-li týž, tedy aspoň podobný osud jako i druhý statek české královny na Slovensku, o němž je v listinách zmínka, totiž ves Boleráz s okolím. O něm se nám zachovalo celkem pět listin českého krále Václava I. a uherského krále Bely IV., vydaných v období let 1239 až 1256. K nim se druzí čtyři konfirmace z doby pozdější na straně uherské. V chronologickém sledu jde o tyto listiny:

1. 1239, května 1. Praha. Český král Václav I. potvrzuje ženskému cisterciáckému klášteru v Tišnově na Moravě statky, které mu věnovala jeho zakladatelka, Václavova matka Konstancie, i její druhý syn, moravský markrabě Přemysl. Po jmenovitém vytčení statků následuje v ní odstavec, v němž se praví, že na žádost své matky ustupuje král Václav ode všeho práva, které bude mít po její smrti na statky koupené za její peníze v Uhrách. Listina je dochována v originále a zpečetěna neporušenou a bezpečně pravou pečeti svého vydavatele.⁶

2. 1240, května 11. Leupusdorf. Uherský král Bela IV. daruje františkánkám v Trnavě výnosy ze vsi Bolerázu, kterou koupil od své „sestry“, české královny Konstancie. I tato listina je dochována v originále; zlomek pečeti je od ní oddělen.⁷

3. 1247, listopadu 7. Uherský král Bela IV. daruje témuž klášteru ves Boleráz, o níž se praví, že ji vyjímá ze soudní pravomoci zeměpanských úředníků bratislavských, tak jako je vyňata i Trnava, z jejíhož těla, jak se výslovně v listině praví, Boleráz vyňal a kterou koupil od své „sestry“, české královny Konstancie. Listina je inserována v listině uvedené sub 5.⁸

4. 1249, prosince 13. Český král Václav I. daruje tišnovským cisterciáčkám své vsi Šelpice a Boleráz, ležící v Uherském království, v ostříhomské diecési, nedaleko

³ Fejér, CDH IV, 1, str. 135, Szentpétery, č. 647.

⁴ Bratislava 1939.

⁵ Tamže, str. 17.

⁶ CDB III, č. 208, obr. v příloze č. 1.

⁷ Szentpétery, č. 679, obr. č. 2.

⁸ Fejér, CDH IV, 1, str. 469; CDB IV, č. 120.

Trnavy. Listina je dochována v originále a je zpečetěna bezpečně pravou pečeti vydavatelovou.⁹

5. 1256, —. Uherský král Bela IV. potvrzuje františkánkám v Trnavě svou listinu ze 7. listopadu 1247 (viz sub 3), již inzeruje, a poněvadž v ní nebyly vytčeny hranice vsi Bolerázu, činí tak nyní. Listina se dochovala v konfirmaci krále Štěpána z roku 1270. Nadto, jak je patrné ze Szentpéteryho *Regest*, potvrdil jí roku 1278 král Ladislav, 16. srpna 1291 král Ondřej a konečně až v roce 1503 bratislavská kapitula.¹⁰

Z těchto pěti listin je tedy patrný dvojí nárok na Boleráz: na jedné straně tu stojí jako jeho držitel moravský klášter v Tišnově, na druhé františkánky v Trnavě. Oba nároky jsou podepřeny panovnickými listinami. Zatímco v listinách českých se praví, že Konstancie si koupila statky v Uhrách, hlásají listiny uherské pravý opak, totiž že král Bela IV. koupil tytéž statky od královny Konstancie. Kdo měl pravdu?

Všimněme si nejdříve českých listin Václavových. První jeho listina se hlásí do května 1239, tedy do doby, kdy ještě královna Konstancie žila.¹¹ Graficky ukazuje jasně svým cisterciáckým duktem na to, že byla napsána v okruhu cisterciáckých klášterů, nejpravděpodobněji tedy u příjemce samotného. S totožnou rukou se již nikde jinde v listinách Václavových ani jiných té doby nesetkáme. Dlužno však konstatovat, že písmo nevykazuje znaky písma snad pokročilejšího, že se tedy hodí zcela dobře do doby, do níž se listina hlásí. Po stránce stylistické poznal již Boček, že listina přejímá části z listiny rovněž Václavovy, vydané tišnovskému klášteru 4. dubna 1238.¹² Tato listina, jak je patrné ze záhlavní poznámky Friedrichovy v CDB, je prokazatelně původu kancelářského, neboť ji psal i stylizoval známý notář markraběte Přemysla, kterého Friedrich označil diplomatickou siglou P 2 a kterého ztotožnil s markraběcím notářem Hilariem.¹³ Listinou touto potvrzuje král Václav tišnovskému klášteru všechny jeho statky, které jmenovitě uvádí. O statcích na Slovensku se tu nemluví. Celý text je převzat také do naší listiny bez nejmenší změny až po vytčení statků. Z jejich seznamu je vyloučena ves Brtnice a Jihlava se clem,¹⁴ jichž se podle listiny Václavovy ze 7. prosince 1240¹⁵ Konstancie vzdala ve prospěch Václavův výměnou za vsi ležící blíže klášterní hospodářské základně, totiž Drásov, Svatoslav a Pánov. Ke směně došlo jistě již před prosincem 1240, podle naší listiny již před květnem 1239, ač je nápadné, že se tu k vesnicím, tvořícím předmět směny, vůbec nehledí. Za výčtem vsí pak v naší listině následuje shora již vytčený odstavec o tom, že Václav je ochoten vzdát se po smrti své matky nároku na uherské statky. Po něm

⁹ CDB IV, č. 175. Stručné diplomatické zpracování také v KK, k č. 146, obr. č. 3.

¹⁰ Fejér, CDH IV, 2, str. 372, Szentpétery, č. 1130.

¹¹ Zemřela asi 6. prosince 1240, srv. Novotný, *České dějiny* I, 3, 750.

¹² CDB III, č. 180; reprodukována v AR č. 35.

¹³ Srv. záhlavní poznámku k CDB III, č. 53.

¹⁴ Boček je nesprávně tiskne na konci odstavce, v originále listiny nejsou.

¹⁵ CDB III, č. 260.

se uvádějí jména svědků, která jsou rovněž převzata z listiny z roku 1238.¹⁶ I datovací formule sleduje ještě předchozí listinu. Je zahájena slovy „Acta sunt hec anno“, předloha má dále „gracie“, naše listina „incarnationis Domini“, poté následuje roční datum 1239 s indikcí, která je posunuta o jednu (tedy jedenáctá) proti listině z roku 1238, kde je indikce desátá, ovšem vypočtena chybně, jak již Friedrich upozornil.¹⁷ Určení místa vydání listiny s dpm formulí je opět převzato z listiny předchozí, datum denní je ovšem příslušně změněno.

Listina budí silné podezření, neboť nebývá zvykem v listinách Václavových, aby tak doslova přejímaly texty listin předchozích. Nestává se tak ani v listinách vyhotovených u příjemce, jíž naše listina s největší pravděpodobností je. Přejímají-li se přece jen jednotlivé části listin i včetně dispozice, nemohou být nikdy převzata také jména svědků. 1. května 1239 muselo jít přece o zcela nový právní čin a je nemyslitelné, že by byl náhodou prohlášen před týmiž svědky jako v roku 1238.¹⁸ Listinu z roku 1239 tedy není možné rozhodně považovat za pravou, i když na ní visí pravá pečeť. Není to ostatně jediný případ v české diplomatické látce, že je falešná listina opatřena pravou pečetí. Příčinou, proč falzum vzniklo, je beze sporu ta jeho část, která není zaručena listinou z roku 1238, a to je právě odstavec o uherských statcích. Již sama jeho formulace je nápadná. Vtírá se otázka, proč královna Konstancie nedala příslušné statky klášteru za svého života sama, třeba s podmínkou, že se klášter může uvázat v jejich držbu až po její smrti, a proč muselo být jejich darování vázáno slibem Václavovým, že se po její smrti vzdá svého nároku. Přitom je zajímavé, že král svůj slib nesplnil, aspoň ne hned. V již citované listině ze 7. prosince 1240, která byla vydána hned po smrti Konstanciině, znovu Václav potvrdil tišnovskému klášteru jeho statky, statky uherské tu však ještě nejmenuje. I tato listina je bezpečně pravá, neboť je psána rukou známou z listin markraběte Přemysla i biskupa Roberta, kterou Friedrich označil v CDB siglou P3.¹⁹ Nejsou-li v této listině uherské statky Konstanciině uvedeny, musíme předpokládat, že je klášter neměl, pak ale nemohl mít

¹⁶ Vynechán je jenom „Neoztup burgravius de Primda“, jehož jméno vypadlo patrně jen náhodou při opisování, neboť Neustup byl purkrabím na Přimdě ještě roku 1239.

¹⁷ Nesprávně vypočtená indikce se vyskytuje často právě v listinách, které diktoval a psal notář Hilarius.

¹⁸ Jako doklad toho, že nemůže jít o svědky z roku 1239, by se mohlo ještě uvést, že sacký probošt Štěpán se uvádí od 6. srpna 1238 (CDB III, č. 196) vždy ještě s titulem pražského scholastika, nebo že v roku 1239 již nelze doložit číšníka Zbraslava, s titulem číšníka se uvádí jakýsi Jaroš. Než tyto důkazy nejsou dosti průkazné. Štěpán se stal pražským scholastikem patrně po zvolení dosavadního scholastika Bernarda pražským biskupem, tedy již v září 1236, takže jím byl i v roce 1238. Pokud jde o úředníky královské, má též titul často několik osob zároveň.

¹⁹ Po prvé se vyskytne v CDB III, č. 77.

ještě ani listinu z května 1239, neboť na jejím základě by mu je musel král vším právem přiřknout. Tak i listina z roku 1240 je důkazem toho, že listina z roku 1239 nemůže být pravá. Nestačí se však jen spokojit se zjištěním motivu padělání. Je třeba odpovědět ještě na další dvě otázky s otázkou motivu těsně spjaté: především, kdy falzum vzniklo, a za druhé, proti komu bylo namířeno. Na žádnou z nich však nemůžeme odpovědět dřív, dokud se neseznámíme s druhou listinou Václavovou, která byla vydána více než o 10 let později, 13. prosince 1249 (shora sub 4). Její obsah známe: král Václav tu prohlašuje svůj dar vsí Šelpic a Bolerázu, tedy plní tu fakticky to, co pro něho vyplynulo z falza z roku 1239. Jestliže se jednalo tam o falzum, je nepochybné, že i k listině z roku 1249 musíme přistupovat s jistou nedůvěrou, která je zesílena ještě okolností, že ani tuto listinu, stejně jako falzum z roku 1239, nemůžeme graficky zařadit mezi kancelářská vyhotovení. S rukou jejího písaře se již v žádné jiné listině nesetkáme, nemůžeme tu stanovit ani písařský okruh, v němž vznikla.²⁰ Jinak je tomu po stránce stylistické. Listinu lze totiž zcela bezpečně přidružit k jiným Václavovým, konkrétně je možno uvést především dvě: pro biskupa Bruna z 11. prosince 1248 a pro vyšehradskou kapitolu ze 4. června 1251.²¹ S těmito listinami se shodují celé části dlouhé, velmi obrazné a na citáty z církevních textů bohaté arengy. Její úvodní slova se opakují v listině vyšehradské.²² Na listinu Brunovu upomínají některé jednotlivé její obraty, tak např. „*diversis religionum titulis insignivit*“ naší listiny je v Brunově listině v podobě „*excellentionis potentie titulis insigniti*“; nebo „*propter quod reges terrarum et provinciarum principes non inmerito pie devocionis affectu compuncti*“ souvisí s obraty: „*tanto debent regnorum rectores et provinciarum principes studiosius anhelare*“ a „*quod in terris pie devocionis affectu . . . seminamus*“. V obou arengách najdeme dále společné obraty jednou v podobě „*cum multiplicato fructu recipiant in die messionis extreme*“ (tišnovská), po druhé „*ut tempore messionis extreme cum multiplicato fructu recolligamus in celis*“ (Brunova). Počátek narace naší listiny „*Inter huiusmodi sane nostrarum consideracionum curas . . .*“ až po „*alciori mente revolvimus, qualiter . . .*“ je opět shodný s listinou Brunovou téměř doslova.²³

Tyto shody, třebaže jsou vzaty jen z počátečních částí listiny, jsou tak markantní, že nikdo nebude pochybovat o společném stylisátoru přísluš-

²⁰ Dodatečně byla ruka písaře určena v nepanovnické listině z r. 1252 (viz CDB IV, č. 240) (sd).

²¹ CDB IV, č. 149; pro vyšehradskou kapitolu bylo 4. června 1251 vydáno vlastně listin šest, jsou jimi potvrzována starší vyšehradská privilegia; všechny však mají též formulář, viz CDB IV, č. 213–218.

²² „*Dei filius, cuius misericordie non est numerus, cuius regni meta nullis concluditur terminis, secundum divisiones linguarum et gentium diversa sibi regna constituit.*“

²³ V listině tišnovské chybí jen proti listině Brunově za slovy „*placere proponimus*“ obrat „*pietatis operibus*“.

ných listin. Přitom nemůže jít o formulář, neboť vedle partií převzatých doslova jsou tu také jen jednotlivé skupiny obrátů, často jen jejich ohlasy. V *Kritickém komentáři* bylo ukázáno, že všechny tyto listiny stylisoval vicekancléř a později kancléř, vyšehradský probošt Diviš,²⁴ jehož dílem jsou četné listiny Václavovy i jeho vlastní jako vyšehradského probošta.²⁵ Tam také bylo zjištěno, že styl Divišův lze určit nejen v arenze a v naraci, ale také v dispozici.²⁶ Zvláštní a v českých listinách dotud neobvyklá je formule konfirmační, v níž se žádá o potvrzení právního počínu dokonce u stolice papežské. Jak uvidíme, mohla by snad mít v listině tišnovské i svůj význam věcný, ale právě proto je si třeba už zde uvědomit, že je specifikem Divišova stylu. I v listině Brunově čteme stejně formulovaný závěr listiny, nahrazující tu dokonce koroboraci.²⁷ Dodáme-li ještě, že tišnovská listina má i typickou Divišovu koroboraci i bononské datování, kterého jediný Diviš užíval v panovnických listinách přemyslovských,²⁸ nebude pochybnosti o tom, že je stylisticky od začátku až do konce v bezvadném pořádku. Také svědci se hodí do doby, do níž se listina hlásí, takže proti ní nelze nic namítnout, leda snad to, že by se v klášteře tišnovském byli přidrželi některé jiné listiny Václavovy, která obsahovala darování jiných statků, a v dispozici statky původního darování nahradili statky uherskými. Tato domněnka však není nikterak opodstatněná. Nedá se totiž žádným způsobem dokázat z pozdějších listin tišnovských, že by klášteru přibyly nové statky z panovnického darování, které by mohla snad obsahovat původní listina Divišem diktovaná. Ani okolnost, že listina je psána neznámou rukou, nemůže její pravost ohrozit. Kancléř Diviš celou skupinu listin sice stylisoval, ale patrně listiny nikdy sám nepsal. Rozhodně jeho ruku neznáme, neboť ze všech listin jím diktovaných jsou jen dvě listiny, které byly vydány téhož dne 8. dubna 1245, psány touž rukou. Také každou listinu, ať je v ní jmenován jako vicekancléř nebo kancléř v dpm, psala

²⁴ KK k č. 146.

²⁵ Jde o tyto listiny: Václavovy z 8. dubna 1245 jednak pro klášter litomyšlský, jednak pro johanity (CDB IV, č. 62, 63), z dubna 1245 pro Vyšehrad (CDB IV, č. 65), z července 1245 pro Oslavany (CDB IV, č. 71), z 10. října 1245 pro Míšeň (CDB IV, č. 80), další dvě pro biskupa Bruna z 11. prosince 1248 (CDB IV, č. 150, 151), z 13. února 1249 pro klášter waldsaský (CDB IV, č. 160), Divišovu z 2. června 1249 pro Vyšehrad (CDB IV, č. 164) a z 8. března 1251 pro klášter plaský (CDB IV, č. 205). Výčet listin Divišem diktovaných není úplný, ale k poznání jeho diktátu postačuje.

²⁶ Obrat „ob reverentiam divine pietatis“ odpovídá obratu „ob reverentiam divine maiestatis“ v listině johanitské a valdsaské; pertinenční formule „cum omnibus suis pertinentiis inferioribus et superioribus, ingressu et regressu...“ je táž ve Václavově listině oslavanské a v Divišově listině vyšehradské.

²⁷ V Brunově listině zní: „Hanc autem nostre concessionis et declarationis seriem... volumus et petimus ad evidentiozem cautelam per sedem apostolicam confirmari“.

²⁸ Bononskému datování věnoval drobný článek G. Friedrich v ČCH XII, str. 60/61.

jiná ruka. Jeho listiny vlastní jsou pak bohužel dochovány jenom v opise. V době Divišova působení aspoň po určitou dobu, do níž náleží i vznik listiny tišnovské, nebylo také v kanceláři Václavově stálého notáře, který by konal písařskou práci podle jeho diktátu.

Nemáme tedy nejmenšího důvodu podezřívát pravost Václavovy listiny tišnovské z roku 1249. Musíme si však položit otázku, jaký byl vztah mezi ní a falzem z roku 1239, čili existovalo-li falzum před vydáním listiny z roku 1249, nebo bylo-li zhotoveno až po ní. Kdybychom připustili první domněnku, museli bychom předpokládat, že bylo zhotoveno proto, aby vyprovokovalo listinu z roku 1249. Ačkoliv by to nebylo nemožné, přece nevím, zda by se odvážili v Tišnově operovat před panovníkem listinou zfalšovanou na jeho vlastní jméno. Je sice pravda, že nebyl již tehdy ve Václavově kanceláři ani Hilarius, jenž diktoval a psal její prvou předlohu, ani vedoucí notář kanceláře Vilém, který je jmenován v dpm formuli.²⁹ Přesto nemáme v české diplomatické látce podobný případ, a proto je správnější tuto možnost předem vyloučit. Spíše je možno se domnívat, že tišnovské falzum vzniklo v souvislosti s poměry, jak se mezitím vytvořily na Slovensku.

Tři listiny krále Bely IV. shodně darují ves Boleráz, přesněji řečeno bolerázský újezd, trnavským františkánkám. Z nich se bohužel jen jedna dochovala v originále. Její písmo je sice poněkud neurovnané a nerovnoměrně rozvrstvené, přesto však, pokud mohu posoudit, působí zcela dobrým dojmem.³⁰ O kancelářské vyhotovení tu však patrně nepůjde.³¹ Hodnocení listin Belových a vůbec uherských stylisticky je pro toho, kdo pracuje s českým materiálem, mnohem nesnadnější, poněvadž v uherských listinách je mnohem více stereotypních obrátů ať již v salutaci, v promulgaci (ad noticiam harum serie volumus pervenire), nebo v koroboraci (concedimus litteras duplicis sigilli nostri... munimine roboratas) než v současných listinách českých, v nichž se stále ještě i v těchto formulích v mnohem větší míře projevují zvláštnosti individuálního slohu.

Přesto si nejsem jista, je-li možno bez výhrady přijmout názor, že jen konfirmační formule před koroborací vykazují individuální sloh notářův.³² Nepovažuji totiž za náhodné, že se stylisticky první Belova listina na Boleráz blíží nejvíce listinám, které byly vydány v květnu a v červenci

²⁹ Hilarius se připomíná jako svědek naposledy v listině z roku 1243 (CDB IV, č. 38), kdy však již zřejmě nebyl v kanceláři. Vilém opustil kancelář roku 1240, kdy byl zvolen olomouckým biskupem, a nevrátil se tam ani tehdy, když jeho volba nebyla uznána, nýbrž vstoupil roku 1249 do kanceláře markraběte Přemysla a stal se později vedoucím notářem jeho královské kanceláře (srv. KK u č. 149).

³⁰ Tečky nad i byly nepochybně udělané dodatečně.

³¹ Hajnal I., *Die Kanzlei König Belas IV.* (Ungarische Rundschau, V. Jahrgang), str. 41 uvádí, že z 15 listin z prvního období vlády Belovy do vpádu tatarského našel pouze dvakrát dvě listiny psané touž rukou.

³² Tamže, 36.

téhož roku.³³ Je v nich stejný typ salutace „salutem in eo, qui est salus omnium et vita“, konfirmační formule jsou rovněž shodné,³⁴ u všech tří se také v datovací formulí uvádí i místo vydání.³⁵ Proti oběma listinám má sice listina v promulgaci místo častějšího „volumus pervenire“ obrat „volumus fieri manifestum“, ale ani ten není v listinách té doby vzácností. Má také jinou arengu, kterou jsem zatím jinde nenašla. Tím však, že je běžně formulářová (Quoniam, ut ait apostolus), užívaná mimo jiné obvykle i v listinách papežských, a poněvadž ohlasy papežských areng jsou v uherských listinách rovněž věcí naprosto běžnou, nebudí žádnou pochybnost. Je tedy možné nepochybně říci i při omezené znalosti uherského materiálu, že Belovu listinu z roku 1240 možno přijmout bez výhrady jako pravou.

Otázka pravosti druhé listiny Belovy ze 7. listopadu 1247 závisí do značné míry na tom, zda je v uherské látce běžný anebo aspoň možný způsob, aby listina starší sloužila jako předchozí pro listinu novou v celém rozsahu až na disposici, která rozšiřuje ustanovení listiny prvé, tak jak to činí naše listina proti listině z roku 1240. Připomíná tím nápadně falešnou listinu Václavovu. Ovšem tím, že nemá svědky, není její pravost nebo podvrženost tak průkazná. Je třeba také mít na zřeteli to, že listina je již roku 1256 inserována v nové listině Belově, již se určují hranice újezdu bolerázského. I tato listina má společné znaky listin vydaných v šedesátých letech, jen její neobvyklou koroboraci jsem zatím nikde nenašla. Četná její potvrzení však ukazují, že její pravost byla uznávána a že její ustanovení stran držby statku bolerázského bylo neochvějně v platnosti ve prospěch trnavských františkánek.

Z toho, jak tu byla celá situace kolem Bolerázu podána, mohl by vzniknout dojem, že se tu vznášel nenáležitý nárok ze strany české, který musel být prokazován falešnou listinou, neboť na straně uherské jde asi vesměs o listiny pravé. Ale tak tomu patrně nebylo. Nárok tišnovských cisterciáčků musel mít aspoň nějaký reálný podklad pramenící v odkazu královny Konstancie.

Proto, i když snad nebudeme pochybovat o tom, že listiny Belovy jsou pravé, musíme se ještě tázat, do jaké míry odpovídá jejich obsah skutečnosti. Musíme si tedy položit podobnou otázku, jakou jsme si kladli na

³³ Mám tu na mysli listiny Belovy z 20. května 1240 (Fejér, CDH IV, 1, str. 197, Szentpétery, č. 682) a z 9. července téhož roku (Fejér CDH IV, 1, str. 200, Szentpétery, č. 686).

³⁴ Bližší je v listině Szentpétery, č. 682: „Ut hec a nobis facta confirmatio nullis unquam temporibus in irritum valeat revocari, sed semper salva et inconcussa permaneat, ad ampliorem rei firmitatem...“

³⁵ Nevím, do jaké míry má platit i pro Belovy listiny z čtyřicátých let poznatek, na nějž upozorňuje ve shora citované práci Húšča va (str. 24), že datum místní je uváděno jen v patentech, nikoli však v privilegiích. Szentpétery ho diplomatiku, na níž se Húšča va odvolává, jsem bohužel neměla k dispozici. Poněvadž však vedle listiny bolerázské i obě další listiny Belovy uvádějí místo vydání, předpokládám, že tento poznatek neplatí pro první léta vlády Belovy.

počátku v případě města Trnavy, zda totiž byl král Bela oprávněn s bolerázským újezdem disponovat. Po zhodnocení všech listin týkajících se této věci se nám jeví celková situace takto: Jestliže král Bela vydal trnavským 1238 listinu, obsahující soubor jejich svobod, musíme nutně předpokládat, že držel Trnavu jako její vrchní pán a že ji tedy s největší pravděpodobností již před tímto rokem získal. V bolerázské listině z roku 1247 se praví výslovně, že ji od Konstancie koupil, a tomu je možno věřit. Tu se však ještě praví, jak uvedeno, že z jejího těla vyňal ves Boleráz a dal ji trnavským františkánkám. Ves Boleráz považoval za svůj majetek také český král, avšak naproti tomu o Trnavě samé, jako o svém majetku, nemluví nikde. Zdá se proto, že sporné jádro celého bolerázského problému spočívá v tom, co všechno vlastně král Bela od české královny koupil, zda jen samotnou Trnavu, jak patrně soudil český král, nebo také její okolí, což předpokládal král Bela. Šlo tu o statky výnosné, neboť Boleráz ležel na důležité obchodní stezce vedoucí z Čech přes Brno na Trnavu, Ostřihom do Budína. Přinášel svému držiteli nejen výnosy z hospodářských produktů, ale patrně i z platů obchodních.³⁶ Proto si na něj činili nárok oba panovníci, a proto také mohly vzniknout darovací listiny na obou stranách.

Obojí listiny, postaveny vedle sebe, nevykazují vlastně žádné rozdíly. Přece však mezi nimi byl rozdíl podstatný, daný růzností jejich funkce. Ta se nám nejlépe osvětlí, uvědomíme-li si, které z obou stran plynul v době, z níž jsou naše listiny, výnos z bolerázského statku. To jistě není nesnadné uhodnout. Jestliže jej Bela začal upírat ještě královně Konstancii na konci jejího života, nebude se jistě nikdo domnívat, že byl uznáván a tedy odváděn po přerušení styku se Slovenskem v době vpádu tatarského snad dědici královninu, českému králi Václavovi.

Pak ale je listina Václavova jen listinou nárokovou, i když právní pořízení, které předcházelo vydání listiny, bylo prohlášeno obvyklým způsobem veřejně na zemském právu v Brně tak, jak tomu bylo u každé jiné změny nemovitého majetku. Avšak proti jiným případům, v nichž všude šlo o darování statků českých nebo moravských, chyběla tu Václavovi možnost svůj dar také svými prostředky zabezpečit a tím se stala držba značně problematickou. Třeba se tedy dívat na listinu Václavovu jen jako na zbraň, kterou dal panovník do rukou duchovního feudála s vědomím, že sám na světském fóru již nemá možnost, aby získal zahraniční statky, které mu podle jeho domnění sice právem náležejí, které však jsou mu odpírány. Jediná možnost k jejich zpětnému získání, nemělo-li být užito násilí, spočívala v přesunutí celého případu na forum kanonické. Proto odevzdal zdánlivě statky, ve skutečnosti však jen listinu, tišnovským cisterciáčkám,

³⁶ Chaloupecký V., *Staré Slovensko*, 79. O vytčení celnic na cestě z Brna do Trnavy v době krále Bely se mluví ještě i v listině Karla z Anjou z 6. ledna 1336 (CDM VII, č. 102).

kteře se připravily na nutný boj se vši vážností a patrně teprve nyní (tedy po roku 1249) si připravily falzum hlásící se do roku 1239, aby prokázaly oprávněnost Václavova pořizení a aby měly listinu starší než trnavské františkánky. Došlo-li ke skutečnému sporu mezi oběma stranami, nevíme, neboť o něm nemáme listinných ani jiných zpráv. Listina Václavova z roku 1249 by svou stylisací mohla vést k domněnce, že rozhodnutí v něm měla sama stolice papežská, avšak již shora bylo poukázáno, že ve slovech o papežské konfirmaci je třeba vidět stylistickou zvláštnost slohu kancléře Diviše³⁷ a že tu nejde o zprávu vyjadřující skutečnou situaci.

Ať již došlo k projednávání sporu, nebo se tišnovské cisterciačky svého nároku vzdaly ještě před jeho rozhodováním, jedno je jisté: vítězně tu vyšly trnavské františkánky bez nejmenší pochyby proto, že měly v panovníckých listinách sice pro kanonické forum stejně silnou zbraň v ruce jako klášter tišnovský, nadto měly na své straně světskou moc, která jim svá darování, i když snad nebyla plně oprávněná, byla schopna vlastní silou také zabezpečit.

Listina Václavova z roku 1249 tedy plnou cenu královské listiny nikdy neměla a jakoukoli cenu záhy pozbyla. V naší listinné látce neznám jiný obdobný případ listiny nárokové; kromě toho je tato listina i po té stránce důležitá, že její funkce byla mnohem více specifikována, než to bývá u královské listiny té doby. Ale právě proniknutím takových specifických případů získáváme materiál ke konkrétnímu řešení otázky, jaká byla funkce listinného materiálu.

(Historické štúdie II, 1956, str. 259–268.)

³⁷ Je však zajímavé, že v klášteře tišnovském získala takové obliby, že se v poněkud pozmeněné formě dostala i do falza z roku 1255 (CDB V, č. 64), o němž viz bližší v KK u č. 225.